

AVAR KORI HALOTTI LEPLEK

BÁSTI ZSÓFIA¹Magyar Régészet 11. évf. (2022) 4. szám, pp. 28–34. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.4.2>

A Kárpát-medencéből kevés kora középkori textilmaradvány került eddig elő; a leletek többnyire rossz állapotú, korrózióval átítatott darabok. Következetes gyűjtésük és vizsgálatuk azonban új eredményeket hoz mind a viselet, mind a kereskedelem és a temetkezési rítushoz kapcsolódó szokások szempontjából. A halotti leplek kérdéséhez érdekes adalékot szolgáltatnak az avar kori temetkezésekből előkerült koporsószegek, -vasalatok és díszítmények, melyek felületén többször is megfigyelhető textilmaradvány vagy -lenyomat, amely elhelyezkedésénél fogva utal a koporsót borító halotti lepel használatára. Ez a szokás figyelemmel kísérhető Belső-Ázsiában, például a hszüung-nu és az ókori kínai temetkezésekben, de nem volt idegen az európai frank és itáliai előkelőktől sem, sőt a néprajzi anyagban is megtalálható. A halotti lepelrel borított vagy selyemmel bélelt koporsók tehát számos területen és időszakban voltak jelen, használatukat nem lehet konkrét népességhez vagy időszakhoz kötni. Az összegyűjtött analógiák alapján e szövetek díszesek és értékesek lehettek, azonban a Kárpát-medencei példák nem kapcsolhatók az elithez.

Kulcsszavak: textilmaradványok, halotti lepel, koporsó, avar kor, temetkezési rítus

BEVEZETÉS

Az avar kori textilek kevésbé kutatottak; ennek fő oka a fellelhető leletanyag mennyisége és minősége, a Kárpát-medence talaja ugyanis nem kedvez a szerves eredetű tárgyak megmaradásának, ugyanakkor a vas és egyéb fémek korróziója segíti ezek (főleg a szövetek) konzerválódását. Az állandó légmentes, száraz vagy nedves (mocsár, jég, víz) környezet, a só, illetve a fémtárgyakból kioldódó fém sók képesek megnövelni a szerves anyagok élettartamát (RAST-EICHER 2016, 15–32). Jelen rövid tanulmány áttekinti a koporsót fedő textíliákra, illetve a halotti szemfedőként használt szövetekre utaló avar kori leleteket. A gyűjtés csupán a szakirodalomban említett textilmaradványokra irányul, azok technikai és mikroszkópos vizsgálatára nem terjed ki.

A KOPORSÓKAT BORÍTÓ HALOTTI LEPLEK RÉGÉSZETI NYOMAI

Az avar korban számos jelenség utal a koporsóba való temetkezés gyakoriságára. A halott körül megfigyelhető elszíneződések, famaradványok, koporsókapcsok, -szegek és -vasalatok mind koporsó használatára következtetnek. Az elhunyt testének pozíciója szintén árulkodó jelensége lehet a szokásnak: a koponya gyakran rendellenes pozícióban figyelhető meg, vagy a koporsófedél bezuhanásakor megsérült (TOMKA 1978, 17–20).

A halottat vagy a koporsót fedő halotti lepel használatára kevesebb jelenség utal, azonban a Kárpát-medencei avar korra keltezhető lelőhelyek közül néhányon azonosításra került koporsó fémrészein konzerválódott szövetmaradvány, illetve -lenyomat (BALOGH 2016).

A budakalászi temető 104. sírjából három darab vas koporsókapocs került elő, amelyek tetején textilmaradvány látható (1. kép). Mindhárom

1. kép. A Budakalász–dunaparti 104. sírből előkerült koporsókapocs, amely a belső oldalán őrzött meg szövetet (BÁSTI 2019)

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézet, e-mail: zsbasti@student.elte.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1766-798X>

textília vászonkötéssel készült, rajtuk különféle mintázottság figyelhető meg (2. kép). A mintázottság adódhat a szövet sérüléséből, amely során a fonalak egy része elpusztult, de speciális technika (fonallebegés) is eredményezhet hasonló felületet. A pontos szerkezeti megfigyelés elektronmikroszkóppal lehetséges (BÁSTI 2019).

A legtöbb halotti lepelhez köthető töredék Budapest–Rákos-Ejtőernyős torony temetőjéből származik. Nem csak textil-, de famaradvány is konzerválódott az egyes vasalatokon, így megállapítható a koporsó és a textília viszonya. A temető 12 sírjából összesen 31 olyan vastöredék került elő, amely textilmaradványt konzervált. Ezek közül a konzervált szövet 17 esetben a vastöredék koporsó felőli oldalán, 12 esetben a tetején, két esetben pedig nem azonosítható oldalán volt megfigyelhető. A temetőt feldolgozó Nagy Margit leírása alapján a textilek egy vászonkötésű és egy azonosíthatatlan töredék kivételével ripsz jellegű kötéssel készültek, amely az egyik irányból haladó fonalak duplázásával alkotott szövet (NAGY 1998).

Hortobágy–Árkus temetőjének egyik bolygatott férfisírja két szövetmaradványt konzerváló koporsókapocsot tartalmazott. A kapcsok belső oldalukon őrizték meg a szövetmaradványt, amely a szerzők szerint vászonszövessel készült (SZENTHE & GÁLL 2022, 32–34, 40).

A Budapest–Népszínház temetőjéből származó két koporsókapocs belső felülete valamilyen szerves anyagot konzervált, mikroszkópos vizsgálatok híján azonban a pontos részletek nem azonosíthatók (NAGY 1998, 109–110).

Az Öcsöd–33. lelőhelyen feltárt temetőben helyi jelenségként figyeltek meg a derekat kör alakban övező vaspántokat. A temetkezést feldolgozó Madaras László – Anda Tibor kutatásaira hivatkozva – azokat sérvkötőként határozta meg (ANDA 1952; MADARAS 1993). A tárgy valódi funkciójától eltekintve megállapítható, hogy a pántok felülete szövetmaradványt őrzött meg. Az egyik töredék a domború oldalán konzervált szövetet, amely utalhat halotti lepelre is.

Budapest–Csepel-Szabadkikötő (NAGY 1998, 183), Párkány (Štúrovo) (TOČÍK 1968, 21), Üllő II. (Cs. Sós 1955, 198) és Pitvaros temetőiből ismeretes még egy-egy olyan vasból készült koporsóelem, melynek felületén textília látható; a szövismódokat a szerzők nem említik. Ezek közül csupán a pitvarosi töredéken látható szövet pozíciója határozható meg: ez a kapocs felső oldalán jelentkezett (BENDE 2017, 100–101).

Külön tárgyalandó a koporsódíszként meghatározott lemezkeresztek hátoldalán (néha előlapján) látható textilmaradvány vagy -lenyomat, amely néhány esetben famaradvánnyal együtt került elő. A lelet típus Zamárdi–Rétiföldek temetőjéből ismeretes leginkább, ahonnan 15 olyan lemezkereszt került elő, amelynek felületén szövetmaradvány látható. A díszítmények két kivételtől eltekintve a koporsó felőli oldalukon konzerváltak szövetmaradványt (BÁRDOS & GARAM 2009). A jelenség ugyanolyan mértékben fordul elő mindkét nemnél, ám kisebb arányban figyelhető meg gyermekek esetében.

2. kép. A Budakalász–dunaparti 104. sírból előkerült koporsókapocs textiljéről készült sztereomikroszkópos felvétel (BÁSTI 2019). A felületén mintázottság figyelhető meg

AZ ELHUNY TAKAT FEDŐ HALOTTI LEPEK

Több olyan avar kori temetkezést is dokumentáltak, amelynél feltételezhető az elhunytat borító halotti lepel. A koponyán előforduló szövetmaradványok vagy az elhunyt alatt megfigyelt textilekhez köthető jelenségek esetén feltételezhető a halottat közvetlenül borító lepel, esetleg a koporsó szövettel való bélelése. Az öveket összefogó, deréktájról előkerült csatok előlapján is gyakran konzerválódnak szövetek, amelyek szintén fel-

vethetik a halotti lepel jelenlétét. Az ilyen szöveteket azok bonyodalmas értelmezése okán jelen összefoglaló nem tárgyalja. Hasonló helyzet áll fenn az egyéb, testtől távolabb sírba helyezett (főként vas-) tárgyak esetében is, amelyek szintén sokrétű értelmezést kínálnak.

A szintén textillenymatot megőrző Kiskőrös–vágóhídi aranylemezek funkciója erősen kérdéses; egyes vélemények szerint halotti leplet, mások szerint ruházatot díszítettek. A lelőhelyről származó aranyfóliák a lábfejek felett helyezkedtek el; egy síron belül akár eltérő szövetek lenyomatai is megfigyelhetők rajtuk, amely alapján valószínűbb ruhadíszként való értelmezésük (LÁSZLÓ 1955, 41–43). A sírokat azonban kirabolták, a tárgyak eredeti helyzete nem ismert pontosan, így az aranyfóliák rendeltetése sem határozható meg egyértelműen.

A Hortobágy–árkusi 32b sír elhunytjának bolygatott bordacsontjai közül előkerült obulus egyik felülete textilt őrzött meg. Habár felmerül, hogy ez a halotti lepelhez vagy a ruházathoz kapcsolódott, a tárgy pontos elhelyezkedése nem ismert, így a rajta található szövetlenyomat sem értelmezhető (SZENTHE & GÁLL 2022, 68–74).

Kérdéses eredetűek a zsitvatői (Žitavská Tôň, Szlovákia) 26. férfisírban talált aranyfóliák, amelyek a fej mellett helyezkedtek el szórtan (BUDINSKÝ-KRIČKA 1956, 279). Bár felmerül a halotti lepel jelenléte, fejdísz is elképzelhető.

Tatárszentgyörgy–Szabadrét 25. számú bolygatott, koporsós férfisírjából bronzlemez-darabok kerültek elő, amelyek közül több töredék hátoldalán is textilmaradványokat lehetett megfigyelni. Bár Balogh Csilla halotti lepelként hivatkozik a leletekre, ezek pozíciója alapján a bronzlemezek kizárólagos rendeltetése nem határozható meg; ugyanúgy díszíthettek ruhát, mint halotti leplet (BALOGH 2016, 53).

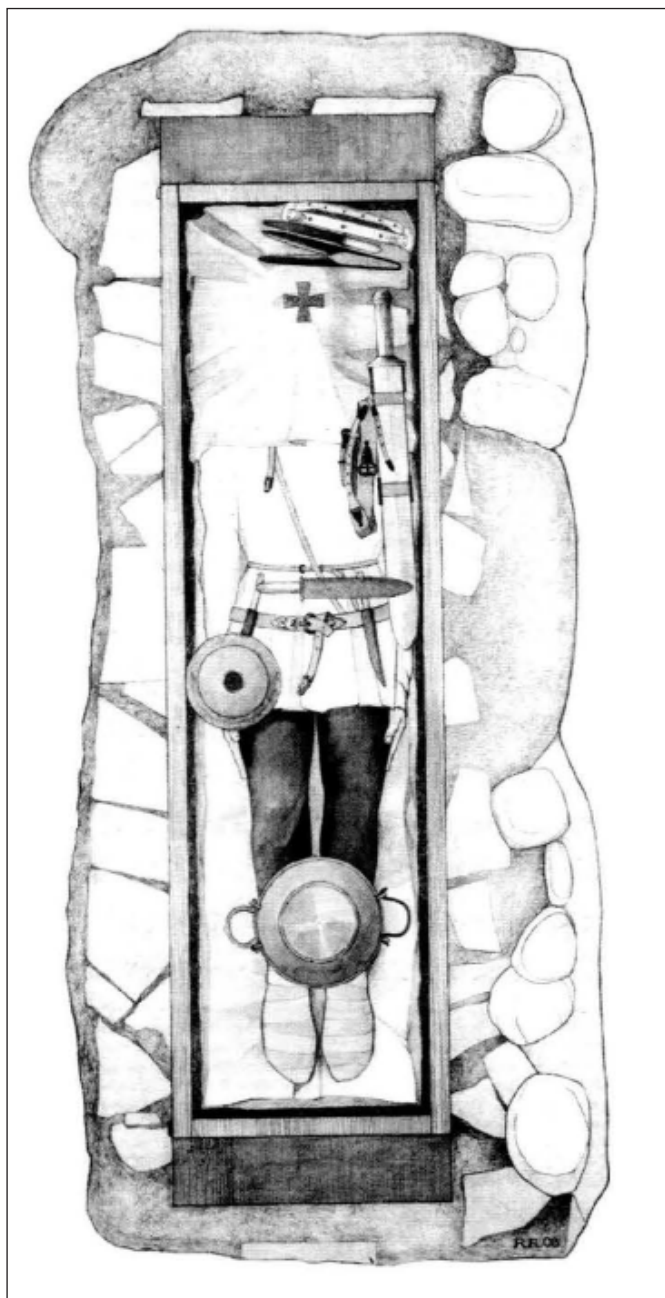
A pitvarosi 17. sírban az elhunyt fiatal nő orrcsontján, míg a nyékládházi 29. sírban nyugvó személy esetében a bal szemüregben találtak szövetmaradványt, melyet halotti lepelként vagy fátyolként is értelmezhetünk (BENDE 2017, 70–71; K. VÉGH 1965, 182). Hasonló helyzetből ismeretes a Kaposvár 33. lelőhelyen feltárt sír szövetmaradványa, amely a csontok felett és alatt is megfigyelhető volt (BÁRDOS 1978, 19). Az egyik Kiskőrös–vágóhídi temetkezés korszából is előkerült egy szövetmaradvány, amely nem csak a halottra terített szemfedőként, hanem a koporsót borító halotti lepelként is értelmezhető (LÁSZLÓ 1955, 31).

HALOTTI „SZÖNYEGEK”

Különleges helyzetűek azok a temetkezések, amelyek esetében a csontváz alatt jelentkeztek szövetmaradványok vagy szerves eredetű elszíneződések. Ezek némely esetben vastagabb textil vagy gyékényjellegű anyag használatáról árulkodnak, és feltehető, hogy az elhunyt testét ezekre helyezték rá. A Szeged–kundombi sírok néhányában az elhunyt csontjai alatt figyeltek meg szövetmaradványokat és szerves eredetű elszíneződéseket (SALAMON, Cs. SEBESTYÉN & TÖRÖK 1995, 15, 33, 35). A párkányi (Štúrovo, Szlovákia) 17. sírban a koporsónyomból előkerült szövetmaradvány szintén a halotti lepel része vagy a halott alá terített kelme lehetett (TOČÍK 1968, 14). Az Öcsöd–33. lelőhelyen feltárt 29. sír elhunytjának csontjai alatt gyékényszerű maradvány került elő (MADARAS 1993, 191).

HALOTTI LEPEK BELSŐ-ÁZSIÁTÓL NYUGAT-EURÓPÁIG

A koporsó szövettel való lefedésének jó állapotban megmaradt párhuzamait Belső-Ázsiában lehet megfigyelni, ahonnan az avar kori elit és a népesség egy része is származik. A hsziung-nu temetkezéseknél (Kr.e. 3. század – Kr.u. 1. század) a koporsó tetejét hímzett, selyemből készült halotti lepel borították be, amelyre fa alapra applikált, nemesfém-ből készült, pillangóalakúnak nevezett lemezdíszeket helyeztek el (POLOSMÁK 2015, 74). Gol Mod 20. temetkezésében olyan koporsót találtak, amelyet selyemmel borítottak be, melyre rombuszminták, illetve szimbolikus elemek (nap és hold) voltak elhelyezve (CSIKY 2007, 59; 2008, 58). Noin Ula 22. *tumulus*ának koporsóját is selyemmel fedték be, és rá faalapon ülő, pillangóalakú aranylemezeket erősítettek (POLOSMÁK 2015, 74). A Tsaram-völgyben feltárt hsziung-nu uralkodói temetkezések koporsóin a feltáró Miniaev szerves maradványokat figyelt meg, melyeket nemezként vagy szőrme-

3. kép. Trezzo sull'Adda temető egyik sírjának rekonstrukciója. A fejre terített halotti szemfedőn egy lemezkereszt található (AUGENTI 2016, Fig. 6.13, 221)

4. kép. Sacramentario di Warmondo (11. századi, Ivreában őrzött kézirat): temetés ábrázolása. Az elhunytat egy keresztekkel díszített halotti leppel fedik le (AUGENTI 2016, Fig. 6.11, 216)

ként határozott meg (MINIAEV 2011, 166). Gyakori, hogy magas minőségű, feltehetőleg importból származó kárpitokat is elhelyeznek a sírkamrába, mégpedig a sír mellé, a kamra padlójára terítve vagy a koporsó alá (KARPOVA & POLOSMAN 2016, 76–77).

Az észak-kínai Yihe-Nur (Belső-Mongólia Autonóm Terület) lelőhelyen feltárt Wei-dinasztia-kori (Kr. u. 386–535) temetőben is megfigyelhető a szövetek kiemelt szerepe: az elhunytakat selyembe csavarták és festett koporsójukat selyemmel takarták le (YONGZHI et al. 2016, 44–45).

Fontos funerális szerepet tulajdonítottak a textíliáknak az európai kontinens nyugati felén is: a frank és az itáliai langobárd előkelők temetkezéseiben is feltűnik a halotti lepel. A kölni székesegyház főhajójának szentélyhez közel eső részén, a padlósínt alatt egy előkelő nő sírját tárták fel, melyet az ásató régész Wisigarde királynéhoz, Wacho pannoniai langobárd király lányához kötött. A sír többféle szövetmaradványt is tartalmazott; például a koporsó láb felőli végén egy tenyérnyi méretű gyapjuszövet azonosítottak, melynek eredetét a Mediterráneumban vélték felfedezni. Bár a sír dokumentációja alapján nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a kárpit a koporsót fedte volna, elhelyezkedéséből adódóan nem valószínű, hogy a ruházathoz köthető (DOPPELFELD 1959, 41; BENDER JØRGENSEN 1984, 85).

Több itáliai langobárd temetőben is feltártak olyan temetkezéseket, amelyekben a fej környékén egy aranylemezről készült, díszes kereszt volt megfigyelhető (BORZACCONI & GIOSTRA 2018, 237–238). A Kárpát-medencei lemezkeresztekkel szemben ezek nem a koporsót díszítették. A keresztek szárainak négy végén egy-egy apró lyuk hatol át, amely utal a rögzítés módjára: valószínűleg textíliára varrták fel. Az így díszített szöveteket halotti lepelként a fejre, illetve a testre terítették (3–4. képek). A kopásnyomok vizsgálata alapján ezeket a tárgyakat nem viselték életükben, így feltételezhető, hogy szakrális-funerális céllal készültek (GIOSTRA 2014).

ÖSSZEGZÉS

A történelem során a szövetek nemcsak ruházkodási és egyéb praktikus célt szolgáltak, hanem a szakrális világban is kiemelkedő szerepük lehetett; a temetkezési szokások szerves részét képezhették, és alkalmazásuk többféle módon történhetett. Minőségbeli eltérésük a reprezentáció mértékével kapcsolható össze.

Az avar kori sírok többségében a kapcsok koporsóhoz felőli oldalán konzerválódott szövet. Ez arról árulkodik, hogy elterjedtebb szokásnak számított a koporsó tetejét előbb textíliával lefedni, s ezután szegezni rá a koporsófedőt. A jelenség másik típusa – az összeszegezett koporsó textillel való borítása – kevésbé volt jellemző. Térben szórtan jelentkezik, nem kapcsolódik jellegzetes mellékletadási szokáshoz. A férfisíroknál gyakrabban fordul elő, de figyelembe kell venni a szerves anyagok megmaradásának esetlegességét is.

A lemezkeresztekhez tapadt szövetek hasonló rítusról árulkodnak, azonban egy eltérő kulturális közegben. A zamárdi temetőből előkerült darabok meroving területekkel kapcsolatot mutató tárgyakkal együtt kerültek a sírokba, azonban kulturálisan nem térnek el a temető többi sírjától. A lemezkeresztek megjelenése nem köthető sem a gazdagabb, sem a szegényebb sírokhoz. Két kivételtől eltekintve a koporsófedőt még a koporsóra szegezés előtt fedték be szövettel, csakúgy, mint a kapcsos koporsók esetében.

A halott testén vagy az az alatt előkerült szövetmaradványok megítélése rendkívül kétséges, ugyanis felmerülhet a viseleti elemhez való kapcsolhatóság is. A néprajzi analógiák összegyűjtése révén a régészeti jelenségek is pontosabban interpretálhatók.

A régészeti leletek alapján az alábbi csoportosítás vázolható fel:

A) koporsón belüli viseleti textil, pl.: Kiskőrös–Vágóhíd, Hortobágy–Árkus, Zsitvatő, Tatárszentgyörgy;

B) temetéshez kapcsolható textilek:

a) halottra helyezett textil / szemfedő, pl.: Pitvaros, Kiskőrös–Vágóhíd, Kaposvár 33. lelőhely;

b) nem leszegezett koporsófedőre terített lepel, pl.: Zamárdi, Budapest–Rákos,

Budapest–Népstadion, Hortobágy–Árkus;

c) leszegezett koporsófedőre terített textil, pl.: Öcsöd–33. lelőhely, Pitvaros;

d) halott alá terített „halotti szőnyeg”, pl.: Öcsöd–33. lelőhely, Párkány, Szeged–Kundomb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Anda T. (1952). Avar kori sérvkötők. *Archaeologiai Értesítő* 79:1, 47–49.

Augenti, A. (2016). *Archeologia dell'Italia medievale*. Bari: Laterza.

Balogh Cs. (2016). „Arany pillangók” – Adatok az avar kori halotti szemfedők és koporsók díszítéséhez. In: Csécs T. & Takács, M. (eds.). *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Győr: Lekri Group Kft., 45–70.

Bárdos E. (1978). Avar temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 3, 13–65.

Bárdos E. & Garam. (2009). *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek*. Teil 1. Monumenta Avarorum Archaeologica 9. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Básti Zs. (2019). *Népvándorlás kori textilmaradványok vizsgálata. A Budakalász-Dunai-kisföldi avar kori temető textilmaradványai*. MA diplomamunka kézírata, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.

Bende L. (2017). *Temetkezési szokások a Körös-Tisza-Maros közén az avar kor második felében*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 8. Budapest: Archaeolingua.

Bender Jørgensen, L. (1984). Ein koptisches Gewebe und andere Textilfunde aus den beiden fränkischen Gräbern im Kölner Dom. *Kölner Domblatt* 49, 85–96.

Borzacconi, A. & Giostra, C. (2018). La necropoli presso la ferrovia a Cividale del Friuli. In Giostra, C. (ed.). *Città e campagna: culture, insediamenti, economia (sec. VI–IX). II Incontro per l'Archeologia barbarica Milano, 15 maggio 2017*. Mantova: S.A.P. Società Archeologica, 235–266.

Budinský-Krička, V. (1956). Ein Gräberfeld aus der späten Awarenzeit in Žitavská Tôň in der Slowakei. *Slovenská Archeológia* 4:1, 5–131.

Cs. Sós Á. (1955). Le deuxième cimetière avar d'Üllő. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 6, 193–228.

Csiky G. (2007). L'architecture funéraire xiongnu. In: Desroches, J. P. & André, G. (eds.). *Mongolie, les Xiongnu de l'Arkhangai/Khunnugiyn uyeiyn oršuułgiyn bayguulamj*. Paris: Mission archéologique française en Mongolie, 57–64.

Csiky G. (2008). Die Grabarchitektur und Bestattungssitten der asiatischen Hunnen. In: Externbrink, H. & Herget, M. (eds.). *Hunnen zwischen Asien und Europa Tagungsband*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 50, Langenweissbach: Beier & Beran, 55–64.

Doppelfeld, O. (1959). Das Fränkische Frauengrab. *Kölner Domblatt* 16–17, 41–78.

Giostra, C. (2014). Gold-sheet Crosses: Origin, Meaning and Function. In: Sannazaro, M. & Giostra, C. (eds.). *Petala aurea. Gold Sheet-work of Byzantine and Lombard Origin*. Milan: Johan & Levi, 128–140.

K. Végh K. (1965). A nyékládházi avar temető. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 5, 177–213.

Karpova, E. V. & Polosmak, N. V. (2016). Remains of Tapestry from a Xiongnu (Early 1st Century AD) Burial in Mound 22 at Noin-Ula. *Archaeology Ethnology and Anthropology of Eurasia* 44:4, 76–82. <https://doi.org/10.17746/1563-0110.2016.44.4.076-082>

László Gy. (1955). *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*. Archaeologica Hungarica 34. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Madaras L. (1993). Avar temetőrészlet Öcsöd határában Tisicum. *A Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 8, 181–224.

Miniaev, S. (2011). Orgoiton—A Xiongnu Cemetery in Transbaikalia. *International Journal of Eurasian Studies* 1:11, 153–180.

Nagy M. (1998). *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II*. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Polosmak, N. V. (2015). Steppe Fashion. Items from the Wardrobe of Ancient Nomads. *Science First Hand* 41:2, 73–94.

Rast-Eicher, A. (2016). *Fibres. Microscopy of Archaeological Textiles and Furs*. Budapest: Archaeolingua. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.45>

Salamon Á., Cs. Sebestyén K. & Török Gy. (1995). *The Szeged-Kundomb Cemetery. The Szeged-Makkoserdő Cemetery. The Csengele-Feketehalom Cemetery. Das Awarische Corpus–Avar Corpus Füzetek 4.* Debrecen/Budapest: Kossuth.

Szenthe G. & Gáll E. (2022). *Hortobágy-Árkus kora középkori temetője: egy elit csoport hagyatéka a 8–10. századi Észak-Tiszántúlról – The early medieval cemetery at Hortobágy-Árkus: the heritage of an elite group from the 8th–10th century Northern Transisza Region.* Archaeologia Hungarica 52. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Točík, A. (1968). *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Habelt.

Tomka P. (1978). Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz III. Koporsóhasználat a tápi temetőben. *Arrabona. Múzeumi Közlemények* 19–20, 17–108.

Yongzhi, Ch., Guodong, S. & Yan, M. (2016). The Results of the Excavation of the Yihe-Nur cemetery in Zhengxiangbai Banner (2012–2014). *The Silk Road* 14, 42–61.

TOVÁBBI IRODALOM

MAGYAR NYELVEN

E. Nagy K., Járó M., Kralovánszky M. & Mátéfy, Gy. (1993). *Textiltechnikák.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Landgráf K., Penkala É. & Szittner A. (2020). *Nagy szövéskönyv.* Budapest: Kossuth Kiadó.

Költő L. & Rostás Zs. (2006). Avar kori textilmaradványok vizsgálata. *Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* 8, 125–152.

Kerecsényi E. (1990). A kender termelése és feldolgozása Letenyén I. Az elvetett kendertől a fonálig. *Zalai Múzeum* 2, 231–254.

IDEGEN NYELVEN

Augenti, A. (2016). *Archeologia dell'Italia medievale.* Bari: Laterza.

Anderson Strand, E. (2009). Tools and Textiles – Production and Organisation in Birka and Hedeby. In: S. Sigmundsson (ed.). *Viking Settlements and Viking Society. Papers from the Proceedings of the Sixteenth Viking Congress, Reykjavík and Reykholt, 16th–23rd August 2009.* Reykjavík: University of Iceland, 1–17.

Polosmak, N. V. (2015). Steppe Fashion. Items from the Wardrobe of Ancient Nomads. *Science First Hand* 41:2, 73–94.

Hodder, I. (1982). *Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture.* Cambridge: Cambridge University.